

18. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Taşrasında Görülen Kanunsuzluklar ve Şikâyetler:İznik, Yalakabad ve Görele Kazaları Örnekleri

Mustafa Kaya*

ORCID: 0000-0001-9526-7178

Öz

Bazen cana ya da mala kastetmek, bazen de zor kullanmak şeklinde ortaya çıkan bireysel ya da toplu kanun dışı hareketler, 18. yüzyıl Osmanlı toplum hayatında da sıklıkla görülmüş olup, yapılan şikâyetler neticesiyle devlete intikal etmiş ve bunun neticesinde de çözüm arayışına gidilmiştir. Bu çalışmada da, 18. yüzyılın ortalarında Kocaeli sancağına bağlı İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında görülen kanunsuzluk hareketlerinin ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları Anadolu Ahkâm defterlerindeki örneklerin analiz edilmesi yoluyla incelenmiştir. Üzerinde çalışılan iki ve üç numaralı Anadolu Ahkâm Defterlerinde, adı geçen kazalarla ilgili kanunsuzluk hükümleri, kategorilere ayrılmış ardında da tablolar oluşturularak irdelenmiştir. Yapılan bu analiz neticesinde, şikâyetlerin devlet memurlarının kanunsuzlukları ile toprak mülkiyetine yapılan müdahalelerle ilgili kanunsuzluklar üzerinde yoğunlaştığı görülmüş olup, bunlarla beraber toplam 12 adet kanunsuzluk türü saptanmıştır. Çalışmada ayrıca, mağdurların haklarını arama ve suçluların cezalandırılmaları için şikâyet haklarını kullanma hususunda, bilinçli ve istekli oldukları görülmüştür. Bunda, devletin şikâyetler karşısında çözüm odaklı yaklaşımı, halkı hak arama konusunda motive eden önemli bir unsur olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kanunsuzluk, 18. Yüzyıl, Ahkâm Defteri

Gönderme Tarihi:15/07/2018

Kabul Tarihi:15-08-2018

* Dr. Öğr. Üyesi Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
E-Posta: mustafakaya73@hotmail.com

Lawlessness and Complaints in the Ottoman Province in the middle of the 18th Century: Examples of Iznik, Yalakabad, and Görele Districts

Abstract

Unlawful movements committed individually or collectively sometimes appearing to intend to kill and disseize, and sometimes emerging to use force had been frequently seen in the Ottoman social life in the 18th century. After the complaints related with the lawless acts, the Ottoman government started to seek for solutions. In this study, the emergence, development, and results of the illegal movements in İznik, Yalakabad, and Görele districts of Kocaeli sanjak in the middle of 18th century were examined through the Anatolian Ahkâm defters. The provisions of lawless concerning the administrative districts in the Anatolian Ahkâm defters numbered two and three were categorized and then were analyzed by tables. As a result of this analysis, it was determined total 12 unlawful acts types and the complaints focused on mainly the lawlessness of public servants, and the interference with land property. Furthermore, it was clearly understood that victims were generally conscious and eager to use their complaint rights for punishing criminals and assertion. The solution-oriented approaching of the Ottoman Empire affected positively to the Ottoman subjects concerning the claim rights.

Keywords: Lawlessness, 18th Century, Ahkâm Defters

Received Date: 15/07/2018

Accepted Date: 15/08/2018

**Беззакония и жалобы, имевшие место быть в османской провинции в середине XVIII века
Примеры инцидентов в Никее, Ялакабаде и Гёреде**

Резюме

Иногда в османском обществе 18-го века часто наблюдаются отдельные или коллективные незаконные перемещения, иногда называемые каннабисом или собственностью, а иногда и трудные для использования, и жалобы были переданы государству, в результате которого были запрошены жалобы. В этом исследовании возникновение, развитие и результаты незаконных движений в авариях Изник, Ялакабад и Гереде Коджаэли Санджаг в середине 18 века были рассмотрены путем анализа образцов в анатолийских книгах Акама. В двух и трех нумерованных анатолийских книгах Акама незаконные положения, связанные с упомянутыми авариями, разделялись по категориям и приводились в таблицах. В результате этого анализа жалобы были сосредоточены на незаконности государственных служащих и незаконности в отношении вмешательств в собственность на землю, и было выявлено в общей сложности 12 видов незаконности. Было также установлено, что жертвы сознательны и готовы искать права жертв и использовать свои жалобы для наказания преступников. При этом ориентированный на решение подход государства к жалобам был важным мотивирующим фактором в поиске прав людей.

Ключевые слова: Беззаконие, 18 век, юридический архив

Получено: 15/07/2018

Принято: 15/08/2018

Giriş

Toplumların varlıklarını sürdürebilmelerinde güçlü ve istikrarlı bir politika yürütebilmek kadar, toplum içinde hukuk kurallarının eksiksiz ve adil olarak uygulanması da büyük önem taşımaktadır. Yaralama, öldürme, gasp, kaçırma gibi bireysel kanunsuzluklar ya da halka ve devlete karşı birden fazla kişi tarafından gerçekleştirilen kanun dışı hareketlere yönelik cezai müeyyidelerin eksiksiz ve eşit bir biçimde uygulanması toplumun güven ve refahını temin edici bir unsurdur.

Kurulduğu andan itibaren devlet ve toplum yönetiminde hukukun üstünlüğü ilkesini her zaman önde tutan Osmanlı Devleti, bu özelliği sayesinde uzun soluklu bir yönetim tesis edebilmiştir. Müstakil bir hukuk sistemi olmayıp, esas itibarıyla İslâm hukukuna dayanan Osmanlı hukukunun esas prensiplerini şer'î hukukun hükümleri teşkil eder. Osmanlı hukukunun karakteristiğini teşkil eden bir de örfî hukuk vardır ki, şer'î hukukun boşluk bıraktığı sahalarda bu hukuka aykırı olmamak kaydıyla hükümdar tarafından kanunnamelerle meydana getirilen hukuktur¹. Osmanlı toplumunda geçerli olan bu hukuk doğrultusunda, işlenen suçlar ve kanunsuzluklarla ilgili her türlü şikâyetler halk tarafından gerek her kazada bulunan kadılara müracaat edilerek gerekse şikâyet hakkının² kullanımı ilkesinin gereği olarak mektup, arzuhal göndererek ya da bizzat İstanbul'a gitmek suretiyle yapılmış olup, yetkililer tarafından bu şikâyetler en kısa sürede sonuçlandırılmaya çalışılmıştır. Bununla ilgili pek çok örneği dönemsel olarak tasnif edilmiş olan mühimme defterleri, şer'îye sicilleri, Anadolu Ahkâm defterleri³ gibi kaynaklardan takip etmek mümkündür.

Bu çalışmada, Kocaeli sancağına bağlı İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında, 18. yüzyılın ortalarında görülen kanunsuzluklar ve bunlara yönelik yapılan şikâyetler incelenmektedir. Bu doğrultuda yapılan

¹ Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk, Arı sanat Yayınları, İstanbul-2016, s. 101.

² Osmanlı Devleti'nde şikâyet hakkının kullanımı hakkında bkz. Halil İnalçık, "Adalet, Şikâyet Hakkı: Arz-ı hal ve Arz-ı Mahzar'lar", Doğu-Batı Dergisi Makaleler-II içinde(ss. 169-185). Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2008; Hülya Taş, "Osmanlıda "Şikâyet Hakkı"nın Kullanımı Üzerine Düşünceler", Memleket Siyaset Yönetim Dergisi, 3, ss.187-204, 2007; Saliha Okur Gümrükçüoğlu, "Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb'asının Şikâyetleri", AUHFD, 61(1), ss.175-206, 2012.

³ Ahkâm defterleri, divân-ı hümayundan çıkan hükümlerin kaydına mahsus olan defterlere genel olarak verilen addır. Padişah adına hazırlanan bu hükümlere ferman da denilirdi. H.1155-1306-1742-1889 tarihleri arasındaki hükümleri ihtiva eden 186 adet defterden oluşmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 108, İstanbul, 2010, s.22.

Kaya

incelemede, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan iki ve üç numaralı Anadolu Ahkâm Defterlerindeki hükümler içerisinde, konu dâhilindeki 23 hüküm tespit edilmiştir. Çalışmada, 18. yüzyılın yaklaşık olarak ortalarına denk gelen 1742-1744 (H. 1155-1157) yılları arasında İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında görülen kanunsuzluklar ayrıntılı biçimde tasnif edilerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Yapılan incelemede, bahsi geçen defterlerde konu dâhilinde ele alınan kazaları ilgilendiren başka hükümler de bulunmaktadır. Fakat, bu hükümlerin bir kısmı bu kazalarla birlikte, Kocaeli sancağını da doğrudan ilgilendirdiğinden çalışmaya dahil edilmemiş olup, yalnızca İznik, Yalakabad ve Görele kazalarını ilgilendiren hükümler ele alınmıştır.

Konularına Göre Olayların Dağılımı

Konu dâhilinde incelenen hükümlere göre, 1742-1744 yılları arasında İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında 12 farklı vaka olduğu görülmektedir.

Vaka Türü		Vaka Sayısı
Eşkîyalık		3
Vaka Türü	Vaka Sayısı	
<i>Mal Gaspı</i>	1	
<i>Zulüm</i>	2	
Devlet Görevlilerinin Kanunsuzlukları		5
Toprağa Müdahale		5
Alacağın Tahsil Edilememesi		2
Vakıf Yönetimine ve Gelirine Müdahale		1
Fazladan Vergi ve Para Talebi		1
Fazladan Mal Talebi		1
Vergilerin Ödenmesi		1
Mal Taksimatında Kanunsuzluk		1
Borcu İnkâr		1
Davaya Müdahale Etmek		1
Nikâhlı Kadına Nikâh Kıyma		1

(Tablo-1) Konularına Göre Olayların Dağılımı

Devlet görevlilerinin yaptıkları kanunsuzluklar ile toprağa müdahale ile ilgili olaylar, en çok karşılaşılan kanun dışı hareketlerdir. Kanunsuzluk yapan devlet görevlilerinin kimliklerine ve yaptıkları kanunsuzlukların

Kaya

niteliklerine bakıldığında, dört farklı türde devlet görevlisinin kanunsuzluk faaliyetlerinde buldukları görülmektedir. Yapılan kanunsuzluklardan etkilenen mağdurların ise; üçünün köy ve kasaba ahalisi, ikisinin ise yine bir devlet görevlisi olduğu tespit edilmiştir.

İsmi	Görevi	Görev Bölgesi	Yapılan Kanunsuzluk	Kanunsuzluğun Kime yapıldığı
-	Subaşı	Yalakabad Kazası	Fazladan vergi talebi	Katırlu köyü halkı
Mustafa	Mültezim	Yalakabad Kazası	Hamam yerinde hak iddiası	Kireçcibaş
Ali	Subaşı	Görece Kazası	Fazladan vergi talebi-zulüm	Berdegir köyü halkı
-	Mirliva-Mirmiran-Ehl-i Örf	Görece-Gemlik Kazaları	Vergi toplamaya müdahale	Dergâh-ı muâllam müteferrikası
-	Vergi Görevlisi	İznik Kazası	Fazladan vergi talebi	İznik kasabası halkı

(Tablo-2) Devlet Görevlilerinin Kanunsuzluğu

1742 yılında Yalakabad kazasına bağlı Katırlu köyü halkı⁴ ile Görece kazasına bağlı Berdegir köyü halkı⁵ bölgelerinde görevli olan subaşılardan şikâyetçi olurken, 1743 yılında ise İznik kasabası halkı⁶ bölgelerinde görevli olan vergi tahsildarından şikâyetçi olmuşlardır. Mağdur olan köy ve kasaba ahalisi, İstanbul'a sundukları mektup ve arzuhallerinde, sahip oldukları bağ ve bahçelerinin vergilerini vermekte iken muhatap oldukları devlet görevlilerinin kendilerine zulmederek fazladan öşür ve mukataa talep ettiklerini dile getirerek bu durumun önlenmesini talep etmişlerdir. İstanbul'dan kaza naiblerine gönderilen emirlerde, kanuna uygun hareket edilmesi yönünde cevap gelmiştir.

Aynı sene kanunsuzluktan mağdur olan tarafın da, kanunsuzluğu yapan tarafın da devlet görevlisi olduğu farklı iki vakaya daha rastlanmıştır⁷.

⁴BOA. A.AHKM. d. 2/544

⁵BOA. A.AHKM. d. 2/57

⁶BOA. A.AHKM. d. 2/1066

⁷ Divan-ı Hümayun bürokrasisi tarafından üretilen şikâyet defterlerinden 10, 13, 16, 21 ve 29 numaralı defterlerin (1683-1699) içeriğinin incelenmesi üzerine yapılan bir çalışmada, şikâyet kanalının askeriler için de açık olduğunu durumunun açıkça görüldüğü belirtilerek oran olarak neredeyse reaya kadar askerilerin de şikâyetlerini divana ilettikleri ifade edilmiştir. Şikâyetçilerin toplumsal statüleri başlığı altında verilen grafikte, 13 Numaralı defterde (1689) reaya %50-askeri %50, 16 numaralı defterde (1692), reaya %52-askeri %42, 21 numaralı defterde (1695-96), reaya %57-askeri %43, 29 numaralı defterde ise

Kaya

Sultan Selim vakfı mülhakatından Kocaderesi mültezimi Mustafa'nın, koruy-ı hassa dâhilinde Dil denilen mevki karşısında bulunan içme suyuna ve Yalakabad kazasında kayıkthane-i kibarin kayıklarının kürekleri için hatt-ı hümayunla ocaklık tayin olunan kuru ve dağ hamamına müdahale etmesi üzerine kireççibaşı İsmail Haseki İstanbul'a giderek adı geçen yerlerin eşkiya yatağı olmasını engellemek için kireççibaşılardan ocak tarafından buralara tayin edileceğini bildirmiş ve durumun engellenmesini talep etmiştir⁸. Dergâh-ı muallâm müteferrikalarından Hüseyin ise, İstanbul'a gönderdiği arzuhalde, Görele ve Gemlik kazalarına bağlı Halidere, Hayıtlar ve Beyli zeamet köylerinin vergilerini toplamakta başka kimsenin yetki ve müdahalesi yok iken mirmiran tarafından kanunsuz olarak müdahale edildiğini bildirerek durumun engellenmesini istemiştir⁹. Her iki olay için ilgili kazaların naiblerine gönderilen hükümlerde, kanunsuzluk yapan devlet görevlilerinin müdahalelerinden men edilmeleri emredilmiştir.

Devlet görevlilerinin gerek halka, gerekse başka görevlilere karşı yaptıkları zulüm ve kanunsuzluklar sadece konu dâhilindeki kazalarla sınırlı olmayıp, 18. yüzyılda taşra düzeninde görülen bozuklukların bir neticesi olarak pek çok bölgede sıklıkla görülmüştür¹⁰. Her ne kadar devlet, bu kişiler hakkında gelen şikâyetleri eksiksiz olarak değerlendirmeye gayret etse de, bazı hallerde halkın yerel yöneticilere karşı olan güvenleri yine de sarsılmıştır.

İncelenen belgelerde yoğun olarak karşılaşılan diğer bir olay türü ise, bireysel ya da toplu mağduriyetler oluşturan toprağa müdahale etmek suretiyle yapılan kanunsuzluklardır. Konuyla ilgili 1743 yılında Yalakabad kazasında görülen iki olaydan ilkinde, Hatibin köyünden Mehmed, İstanbul'a gönderdiği arzuhalinde, mutasarrıf olduğu çiftliğini her sene kiraya verdiği Sarı Osman Oğlu Bey isimli kimsenin ölmesiyle varislerinin kiracı gibi hak iddia ettiklerini belirtmiş¹¹, ikincisinde ise, Katırlu köyünden Despina isimli nasraniye, İstanbul'a giderek kocasının validesi Piraskoli'den kalan bağ, bahçe ve sair emlakı aynı köyden Yoler oğlu Aleksan ve

reaya %60-askeri % 40 olarak sayısal veri tespiti yapılmıştır. Murat Tuğluca, Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi, TTK, Ankara-2016, s.58.

⁸BOA. A.AHKM. d. 2/10.

⁹BOA. A.AHKM. d. 2/244.

¹⁰Devlet görevlilerinin başka bölgelerde yaptıkları zulüm ve kanunsuzluklarla ilgili örnekler için bkz. Yücel Özkaya, 18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu, YKY, İstanbul-2010, s.189-220; Hülya Taş, XVII. Yüzyılda Ankara, TTK, Ankara-2006, s.98; Mustafa Kaya, "18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri", VEKAM Ankara Araştırmaları Dergisi, 2012, C.1, s.55-56.

¹¹BOA. A.AHKM. d. 3/538.

Kaya

Anton'un babalarından kaldığını iddia ederek zapt ettiklerini bildirerek¹² sahip oldukları topraklarına müdahalelerden dolayı yaşadıkları mağduriyetleri dile getirmişler ve yapılan kanunsuzlukların engellenmesini istemişlerdir. Kaza naibine gönderilen hükümlerde, fuzuli zapt edilen emlakın geri alınması ve topraklarda hariçten hak iddia edilmemesi emredilmiştir.

Tasarruf edilen topraklara müdahale bazı durumlarda devlet görevlilerini de etkileyebiliyordu. Dergâh-ı âli müteferrikalarından İbrahim'in şikâyeti, bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Hüdevendigâr sancağına bağlı Gül Pazarı nahiyesinde nefis-i Gül ve çevresinin zeametine mutasarrıf olan müteferrika İbrahim, 1743 yılında İstanbul'da dile getirdiği şikâyetinde, aynı zamanda İznik sancağına bağlı Pazar mezra-ı Akdar'ın da kendi tasarrufunda olduğunu, ancak hariçten bazı kimselerin buraya müdahale ettiklerini söyleyerek durumun engellenmesini talep etmiştir. Yapılan tetkikler sonucu, icmal kayıtları gereğince müdahalenin engellenmesi yönünde kaza naibine hüküm gönderilmiştir¹³.

Bireysel mağduriyete örnek teşkil eden bu olayların yanı sıra, toprak tasarrufuna yapılan müdahalenin toplu olarak kişileri etkilediği olaylar da bulunmaktadır. İznik'e bağlı Ak Harim (Eyne) ve Boyluca köyleri halkının sınırları dâhilindeki topraklara yapılan müdahaleler, konunun izahı için verilebilecek örnekler arasındadır. İlk örnekte, Ak Harim köyü halkı, 1742 yılında merhume Hatice Sultan bint Sultan Bayezid Han evkafı mütevellisi Mustafa ile İstanbul'a gönderdikleri arzuhallerinde, vakfa ait sınırları belli olan koru üzerinde Görele kazasına bağlı Araslar köyü halkının vakfın eski mütevellisinden aldıkları temessükle hak iddia ettiklerini dile getirmişlerdir¹⁴. İkinci olarak ise, yine aynı sene bu defa enderun-ı hümayun hazinedarbaşısı Ahmed, İstanbul'a gönderdiği arzuhalde, idaresinde olan İstanbul Edirnekapı'da vaki merhum Hatice Sultan bint Sultan Bayezid Han cami-i şerifi ve mektebi vakfının köylerinden İznik'e bağlı Boyluca ve Ak Harim köyleri dâhilindeki yaylak ve kışlaklara, Görele kazası Ermeni Körfezi köyü ahalisinin hakları ile yetinmeyip müdahale ettiklerini ifade etmiştir¹⁵. İznik ve Görele kazaları naiblerine gönderilen hükümlerde, hariçten yapılan müdahalelerin men edilmesi istenmiştir.

¹²BOA. A.AHKM. d. 3/998.

¹³BOA. A.AHKM. d. 2/889.

¹⁴BOA. A.AHKM. d. 2/226.

¹⁵BOA. A.AHKM. d. 2/462.

Kaya

İzmit, Görele ve Yalakabad kazalarında da görüldüğü gibi verimli topraklardan kazanç elde etme arzusu, sahip olunan hayvanların zengin otlaklarda otlatılmak istenmesi, toprakla ilgili miras, intikal, kiralama, ortaklık gibi eskiden sağlanan menfaatlerin sürdürülme istekleri şeklindeki sebepler nedeniyle bu topraklar; gerek bu toprakları elde tutmak isteyenler için, gerekse de bu toprakları sahiplerinin elinden almak isteyenler için önemli bir mücadele alanına dönüşmüş ve bu sebeple de pek çok şikâyete konu olmuştur¹⁶.

Konu dâhilindeki kazalara ait belgeler incelendiğinde, bölgede vuku bulan olaylar arasında bazı eşkıyalık hareketlerinin de olduğu görülmektedir. Haylaz, habis, yol kesen anlamlarına gelen şaki kelimesinin¹⁷ çoğulu olan eşkıyalık, Osmanlı Devleti'nin hemen her döneminde halkı ve devleti uğraştıran ve sıkıntıya sokan konular arasında olmuştur. Özellikle 17. yüzyılda başlayan siyasi bozulmaların toplumsal alana da sirayet etmesi ve beraberinde gelişen Celâli isyanları neticesinde irili ufaklı pek çok eşkıya grubu türemiş ve nihayetinde isyanlar bastırılmış olmasına rağmen bu grupların her yerde yapmış oldukları zulüm, baskı ve tehditler, özellikle 18. yüzyılda artarak varlığını sürdürmüştür.

Birden fazla kimse tarafından yapılan ve genellikle önceden planlanmak suretiyle halkın can, mal ve ırzına yönelik bir saldırı amaçlayan eşkıyalık faaliyetleri, aynı zamanda işsiz güçsüz insanların birer geçim kapısı halini de almıştır.

1742 senesinde Görele kazasından es-seyyid Ali Efendi'nin Karamürsel nahiyesi naibi vasıtasıyla İstanbul'a mektup göndererek yaptığı şikâyet, eşkıya zulmünden dolayı kendisiyle birlikte ahalinin yaşadığı sıkıntıyı dile getirmektedir. Görele'ye bağlı Yenice ve Demircili köylerinin ¼ hissesine mutasarrıf olan Cezayir eyaleti çavuşlarından Ahmed Çavuş'un sahip olduğu hissesinin es-Seyyid Ali Efendi'ye devredilmesinden sonra kötü niyetli Mahmut Ağa ve Ali Efendi isimli kimselerin hisse gelirini ele geçirip, halka da zulmettiği mektupta açıkça ifade edilmiştir. Kaza naibine gönderilen hüküm de ise, bu kimselerin yaptıklarından men edilmesi istenmiştir¹⁸. Bununla birlikte Yalakabad kazası sınırlarında yaşanan başka iki olay da halkın eşkıya tarafından uğratıldığı zulümlere verilebilecek örnekler arasındadır. 1742 yılında Sultan Selim Han vakfi köylerinden

¹⁶ Topraklara yapılan haksız müdahaleler ve yaşanan mağduriyet örnekleri için bkz. Alpay Bizbirlik-Mustafa Kaya, Osmanlı Arşiv Belgelerinde Beypazarı Kazası-I, Öncü Kitap, Ankara-2015, s.42, 49, 62.

¹⁷ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türki, Alfa Yayınları, İstanbul-1988, s, 781.

¹⁸BOA. A.AHKM. d. 2/108.

Kaya

Natırlı ve İğriye köyleri halkı İstanbul'a giderek, ziraat ettikleri topraklarındaki bağ ve bahçelerin hazinede mukataa yazılmış olmalarına rağmen bazı kimselerin maaş talebiyle kendilerine zulmettiklerini ifade etmişler ve akabinde naibe gelen emirle durum düzeltilmiştir¹⁹. 1743 yılındaki diğer şikâyetle ise, dergâh-ı muallâm müteferrikalarından Mehmed'in İstanbul'a giderek tasarrufundaki topraklarda mukim eşkıya grubunun yaptığı zulmü ifşa etmesi dile getirilmiştir. Buna göre, kazaya bağlı Derbend köyü ahalilerinden Manikoca oğlu Yani, Andon oğulları Yani ve Kalkıl ile Serhad oğlu Nalband, Koca Nalband oğlu, Solak ve Yılık oğlu Rason adındaki zimmiler kendi hallerinde olmayıp ve kendilerine yakın kimseleri de tahrik ederek Karamürsel'e tabi Cedid köyüne gidip Marderus Papas veledi Serkis Papas ve beraberindeki bazı zimmiler üzerine hücum ederek darp eylemek suretiyle zulmetmişler ancak naibe gönderilen emirle adı geçen zimmilerin yakalanarak küreğe konulmaları emredilmiştir²⁰.

Halka yapılan zulümler sadece gelire müdahale, maaş talep etme ve mal gasp etme ile sınırlı olmayıp, fazladan vergi tahsil etme, mala ortak olma, gelirden pay isteme, ırza tasallut gibi hem eşkıyanın hem de askeri kesimin kanun dışı hareketlerini de kapsayabiliyordu²¹.

İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında görülen kanunsuzluklar içerisinde devlet memurlarının kanunsuzlukları, toprağa müdahale ve eşkıyalık hareketlerinin yanı sıra, her biri farklı konulardan olmak suretiyle genellikle birden fazla tekrarı olmayan 9 olay türü daha bulunmaktadır. Hepsi bireysel nitelikte olan bu olaylar, gerek şikâyet defterlerinde, gerekse şer'îye sicillerinde sıklıkla karşılaşılan olay türleri arasındadır. Bunlar içerisinde yer alan, bir hayır kurumu olması ve toplumda herkese hitap etmesi bakımından önemli bir yere sahip olan vakıflara veya vakıf mülklerine yapılan müdahaleler, bu kurumları da zaman zaman zor duruma sokabiliyordu. Tıpkı Müteveffa Lala Şahin Paşa evladından olup Bursa'da bulunan vakıf dükkânlarının mütevelliliğini yürüten Abdülbaki'nin uğraştığı durum gibi. Görele kazası sakinlerinden olan Abdülbaki, 1742 senesinde mütevellilik görevini yürütürken vakıfla alakası olmayan Seyyid Mehmed isminde birinin bir şekilde elde ettiği temessük ve bulduğu şahitlerle tevliyet iddiasında bulunması üzerine zor duruma düşmüş ve bunun üzerine Görele naibinin İstanbul'a gönderdiği mektupta, Abdülbaki'nin vakfin evladından

¹⁹BOA. A.AHKM. d. 2/143.

²⁰BOA. A.AHKM. d. 2/1140.

²¹ Konuyla ilgili farklı örnekler için bkz. Tuğluca, age, s.230-236.

Kaya

olduğunun tespiti talep edilmiştir. Nitekim Bursa mollasına ve kaza naibine gönderilen hüküm Abdülbaki'nin lehinde olmuştur²².

Bireysel görülen bu olaylardan alacağın tahsil edilememesi belgelere sıklıkla yansıyan olaylar arasındadır. Mal satışı nedeniyle edinilen borç, kısmen veya tamamen öden(e)mediğinde, alacaklı hukuksal süreci başlatıyordu. Alacağı konusunda mağdur olan Hacı Mehmed'in İstanbul'a giderek yaptığı şikâyet bunun bir örneğini teşkil etmektedir. Mehmed'in 1743 senesinde yaptığı girişim, altı sene öncesinde yani 1737 senesinde Kara Ali oğlu Alkoç isminde birisine sattığı koyunların karşılığı olan 1900 kuruşu tahsil edememesini içermektedir. Kaza dizdarının da kefil olduğu olayda Alkoç, her ne kadar borcunu ödememek için bahaneler üretmiş olsa da, Yalakabad kazası naibine gönderilen hükümde, paranın tamamının ödenmesi istenmiştir²³. Bu olayda dikkat çeken bir durum, şikâyetin neden altı sene sonra yapıldığı meselesidir. Her ne kadar bu sorunun cevabını kesin olarak bilemesek de, Hacı Mehmed'in tehdit edilmesi ya da dizdar tarafından aracılık yapılarak borcun vadesinin sürekli ertelenmesi muhtemel cevaplar arasındadır.

Bireysel vergilerin ya da köy, mahalle ve aşiret üzerine düşen vergilerin tahsilâtında, devlet zaman zaman zorluklar yaşayabiliyordu. Bu durum, devleti zarara uğrattığı gibi vergi mükellefi kişi ve topluluklar arasında haksızlıklara da sebep olabilmekteydi. Ancak yapılan ihbarlar sayesinde, bu tür zararları giderebilmekte idi. Üzerlerine düşen avarız ve imdad-ı seferiye vergilerini ödemeyen İznik kazasına bağlı Haccac, Yarkınç ve Sofu köyleri ahalisinin civarlarında bulunan Haryalar köyü ahali tarafından ihbar ve şikâyet edilmeleri bu duruma verilebilecek örneklerden bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Köy ahalisinin bizzat İstanbul'a giderek yaptıkları bu şikâyet neticesinde, 1743 senesinde naibe gönderilen hükümde meselenin kanun üzere halledilmesi emredilmiştir²⁴.

Bir davaya davalı ve davacı haricindeki üçüncü bir şahsın çıkar elde etme maksadıyla olaya müdahil olması ya da mahkemeye intikal etmiş olayda karara müdahale edilmesi gibi örnekler nadiren de olsa belgelerde yer almaktadır. İznik naibi el-Hac İbrahim'in İstanbul'a gönderdiği mektupta anlattıkları, bu ve benzer olaylar için verilebilecek bir örnektir. Olayda, kazaya bağlı Ermeni Suları (?) köyünden Toris oğlu Yakob ile Davos'un birbirleriyle olan davalık durumlarını sulh yoluyla çözüme

²²BOA. A.AHKM. d. 2/235.

²³BOA. A.AHKM. d. 2/1112.

²⁴BOA. A.AHKM. d. 3/495.

Kaya

kavuşturmaları bazı kötü niyetli kişileri rahatsız etmiş olmalı ki, bu kişiler hemen davaya müdahale etmişlerdir. 1743 yılında gelen emirde, müdahaleden men edilmeleri istenmiştir²⁵.

Ahkâm defterlerine genel olarak bakıldığında, Anadolu'nun hemen her bölgesinden yapılan şikâyetlerde kadınlarla ilgili hükümleri de sıklıkla görmek mümkündür. Kadınların sosyal hayattaki durumlarını göstermesi bakımından hayli önemli olan bu hükümler; İznik, Yalakabad ve Görele kazalarında da farklı türden konularda karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak yapılan şikâyetlerde alacağın tahsil edilememesi ve fazladan vergi talebi ile ilgili konular ifade edilmiştir. Bu tür olaylar karşısında kadınlar da erkekler gibi mağduriyetler yaşamışlar ve haklarını almak için gerekli hukuksal mücadeleden geri durmamışlardır. Konu dâhilindeki kazalarda gerçekleşen iki olay, bu yöndeki kadın mağduriyetleri için verilebilecek örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu örneklerde kadınlardan birisi, fazladan vergi alınması, diğeri ise alacağını tahsil edememesi ile ilgili konularda mağduriyetler yaşamıştır. Yalakabad kazasına bağlı Kocaderesi köyü sakinlerinden Emine, eşinin vefat etmesiyle üç çocuğuyla kalması üzerine hakkına düşen vergileri köy ahalisi ile ödemeye devam ederken, bazı kimselerin fazladan vergi ödemesi yönündeki taciz ve baskılarına dayanamayarak bizzat İstanbul'a şikâyetinde bulunmuştur²⁶. İstanbul'da ikamet eden Saniye ise 1737 yılında eşi Abdullah'ın başka memlekete gittiğini ve giderken Görele kazasına bağlı Ayuran köyünde bulunan bağ ve bahçelerini ziraat eden Mustafa'nın senelik 50 guruş harçlık vermesini tembihlediğini ancak alacağını tahsil edemediğini dile getirerek yaşadığı mağduriyeti ifade etmiştir²⁷. 1743 senesinde yaşanan her iki olay için verilen hükümlerin, mağduriyetlerin giderilmesi yönünde olduğu görülmektedir. Kadınların mağduriyet yaşadıkları olaylar arasında kaçırılma, canlarına ve ırzlarına tasallut ile üzerlerine haricen nikâh kıyılma gibi durumlara çok fazla rastlanmaktadır. Bu durumun namusla ilgili olması, yaşanan mağduriyetlerin önemini arttıran bir durum olarak görülebilir. Ahkâm defterlerinde, saydığımız konularla ilgili toplum genelinde çok fazla örneklere rastlamak mümkündür. Ancak konu dâhilindeki kazalarda bu tür şikâyetlerden sadece bir tane rastlanmış olup, o da nikâhlı bir kadına tekrar nikâh kıyma üzerine gelişen bir davayı içermektedir. 1742 senesinde İstanbul Tophane Firuz Ağa mahallesinde misafir olarak bulunan Şerife Fatma'ya, Sadi Halil adlı kimsenin vekâleten nikâh kıyması üzerine Görele

²⁵BOA. A.AHKM. d. 3/575.

²⁶BOA. A.AHKM. d. 3/66.

²⁷BOA. A.AHKM. d. 2/1277.

Kaya

kazasından el-Hac Mustafa, İstanbul'a gönderdiği arzualinde Şerife Fatma'nın kendi nikâhlı karısı olduğunu ve bunu da karısının teyit ettiğini dile getirerek şikâyet etmiştir²⁸. 1743 senesinde kaza naibine ve yeniçeri serdarına gönderilen emirde Sadi Halil'in davadan men edilmesi ve gereğinin yapılması istenmiştir.

Kadınların mağduriyete sebep verdiği durumlara da rastlanmaktadır. Bu tür vakaların da genellikle alacak verecek ve fazladan mal talebi üzerine olduğu görülmektedir. Yalakabad kazasına bağlı Kuru köyü sakinelerinden Aleksandra isimli nasraniye, ölen kocasının mirasını kayınvalidesi ve görümceleriyle paylaştıktan sonra kalan borçları kabul etmeyerek alacaklıların mağdur olmasına neden olmuştur. Durumu hukuksal açıdan çözmek isteyen Aleksandra, İstanbul'a giderek davanın yeniden görülmesini talep etmiş ancak 1742 senesinde kaza naibine gelen hüküm bu durumun engellenmesi ve davanın mahallinde çözülmesi yönünde olmuştur²⁹. Aynı kazanın Sultan Selim Han evkafı köylerinden Katırlı köyü sakinlerinden Mihal isimli zımmi ise kız kardeşi Marika ile paylaştığı babasından kalan muhallefati üzerinde kardeşinin kanuna aykırı taleplerde bulunduğundan muzdarip olarak İstanbul'a gidip şikâyette bulunmuştur³⁰. 1743 senesinde kaza naibine gönderilen hükümde Marika'nın aykırı taleplerde bulunmasından men edilmesi istenmiştir. Diğer bir olayda da, Karamürsel kazasına bağlı Ulaştı köyü sakinelerinden Ayşe, davalık olduğu İznik kazasına bağlı Ömerlü-i Kebir köyünden Hızır oğlu Mustafa ile bir kıt'a zeytin bahçesiyle 40 kuruş nakit üzerine sulh olmuş iken bu duruma kanaat etmeyerek vekili Ali ile birlikte mal sevdası için Mustafa'yı taciz ve rencide etmiştir. İznik kazası naibinin şikâyet mektubu üzerine 1743 senesinde naibe gelen emirde Ayşe'nin bu hareketlerinden men edilmesi istenmiştir³¹.

Sonuç

Osmanlı toplumunda halkın her kesiminin, karşılaştıkları sorunlar ve yaşadıkları mağduriyetler sonucu maruz kaldıkları haksızlıkların giderilmesi amacıyla şikâyet haklarını kullanmaları ve genellikle de bu davaların olumlu yönde neticelenmesi hukukun sağlıklı bir biçimde işleyişi, toplumsal huzur ve adalete duyulan güvenin sürdürülebilmesi adına son derece önemli bir unsurdur. İznik, Yalakabad ve Görele kazaları özelindeki kanunsuzluklar ve yapılan şikâyetlerin ele alındığı bu çalışmada, 1742-1743 yılları arasındaki

²⁸BOA. A.AHKM. d. 2/760.

²⁹BOA. A.AHKM. d. 2/605.

³⁰BOA. A.AHKM. d. 3/219.

³¹BOA. A.AHKM. d. 2/729.

Kaya

Anadolu Ahkâm Defterlerindeki kayıtlardan 23 hüküm incelenmiş ve bu olaylardan 12 farklı olay türü olduğu görülmüştür. Bu olaylar arasında devlet memurlarının kanunsuzluğu ile toprak mülkiyetine yapılan müdahaleler bölgede en fazla görülen olaylar olarak ön plana çıkmaktadır. 18. yüzyıla gelindiğinde devlet otoritesinin özellikle taşrada güç kaybetmesi ve Celali isyanlarının neticesinde artan bölgesel eşkıyalık hareketleriyle birlikte bazı devlet görevlilerinin, zulme dayalı bir iktidar mücadelesi vererek gücü elinde tutmak istemeleri ile yine otorite boşluğunun fırsat bilinerek gerek bireysel gerekse toplu olarak toprak üzerinden kazanç ve güç sağlamak isteyenlerin bu istekleri, aynı tür olayların görülme sıklıklarını arttırıcı etkenler olmuştur. Anadolu'nun pek çok bölgesinde görülen alacakların tahsil edilememesi, vergilerin toplanamaması ve fazladan vergi talebi gibi durumlardan kaynaklanan şikâyetler söz konusu bölgede de az da olsa karşılaşılan olaylar olarak kayıtlara geçmiştir.

Belgelerde kadınların müdahil oldukları olaylara çok fazla rastlanmakta olup, bununla ilgili örnekleri konu dâhilinde yer alan kazalarda da görmekteyiz. Bu örneklerden alacak tahsili ile fazladan vergi ve mal talebi gibi konularda kadınların bazen mağduriyet yaşadıklarını, bazen ise karşı tarafa mağduriyet yaşattıkları görülmektedir.

Görüldüğü gibi İznik, Yalakabad ve Görele özelinde görülen kanunsuzluklara bakıldığında, hak arama konusunda halkın diğer bölgelerdeki insanlar gibi şikâyet haklarını kullanmaktan çekinmedikleri ve bu arayışlarının da devlet nezdinde karşılıksız kalmadığı görülmektedir. Bu durum, halk arasında adalet duygusunun devam ettirilebilmesi bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, (2010). T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın Nu: 108, İstanbul.

BİZBİRLİK, A., -KAYA, M., (2015).*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Beypazarı Kazası-I*, Öncü Kitap, Ankara.

EKİNCİ, E. B., (2016). *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı sanat Yayınları, İstanbul.

İNALCIK, H., (2008). “*Adalet, Şikâyet Hakkı: Arz-ı hal ve Arz-ı Mahzar’lar*”,*Doğu-Batı Dergisi Makaleler-II*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, ss. 169-185.

KAYA, M., (2012). “*18. Yüzyılda Yabanabad Kazasında Görülen Kanunsuzluk Hareketleri*”, *VEKAM Ankara Araştırmaları Dergisi*, C.1, Ankara,ss 51-65.

OKUR, G., S., (2012). “*Şikâyet Defterlerine Göre Osmanlı Teb’asının Şikâyetleri*”, *AUHFD*, 61(1), ss.175-206.

ÖZKAYA, Y., (2010). *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumunu*, YKY, İstanbul.

ŞEMSEDDİN SAMİ, (1988). *Kâmûs-ı Türki*, Alfa Yayınları, İstanbul.

TAŞ, H., (2006). *XVII. Yüzyılda Ankara*, TTK, Ankara.

_____, (2007). “*Osmanlıda “Şikâyet Hakkı”nın Kullanımı Üzerine Düşünceler*”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, 3, ss.187-204.

TUĞLUCA, M., (2016). *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, TTK, Ankara.

Arşiv Kaynakları

BOA. A.AHKM. d. 2/10, 57, 108, 143, 226, 235, 244, 462, 538, 544, 605, 729, 889, 998, 1066, 1112, 1140, 1277.

BOA. A.AHKM. d. 3/66, 219, 495, 575, 760.

